

Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaranması (1923)

7 iyul 1923 - Azərbaycan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi respublika ərazisində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin (DQMV) təşkil olunması barədə dekret verib.

Sənəddə bu qərarın azərbaycanlı və erməni xalqları arasında "beynəlmiləl həmrəyliyin möhkəmlənməsinə" xidmət edəcəyi vurğulanırdı.

Dekretdə əsasən, "Dağlıq Qarabağın erməni hissəsində Azərbaycan SSR-in tərkib hissəsi kimi muxtar vilayətin yaradılması" nəzərdə tutulmuşdu.

Bu barədə tövsiyə qərarı **1921-ci ildə** Rusiya K(b)P-nin Qafqaz Diyar Bürosu tərəfindən qəbul olunmuşdu.

Həmin qərarla muxtariyyətin mərkəzi Şuşa göstərilisə də, Azərbaycan MİK-in dekretində vilayətin mərkəzi kimi Xankəndi seçilmişdi. Tezliklə ermənilərin təşəbbüsü ilə Xankəndi Stepanakert adlandırıldı.

Ərazi-inzibati bölgüsündən sonra DQMV-nin ərazisi 4,4 min kv.km olaraq müəyyənləşdi.

* * *

6 oktyabr 1923 - Azərbaycanın sovet hökuməti (Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi) Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin erməni əhalisinin müraciətinə əsasən, vilayətin mərkəzi Xankəndi qəsəbəsinin adını dəyişdirərək Stepanakert adlandırır.

XVIII əsrin ortalarında Qarabağ xanları tərəfindən əsası qoyulan Xankəndi bölgənin çar Rusiyası tərəfindən işğalından sonra da öz tarixi adını saxlamışdı və Şuşa qəzasının tərkibinə daxil idi.

1923-cü ilin iyulunda Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaradılmasından sonra Xankəndinin adının dəyişdirilməsi əslində **bölgənin erməniləşdirilməsinin başlanğıcı** idi.

Qarabağ tarixinin salnaməsi (1927-1930-cu illər)

14 dekabr 1927 - Kristalloqrafiya sahəsində məşhur alim, ədəbiyyatşünas, Azərbaycan EA-nın müxbir üzvü Xudu Məmmədov (1927-1988) Qarabağda, Ağdamın Mərzili kəndində anadan olub.

Keçmiş SSRİ-də ilk dəfə "Kristalloqrafiya və kristallofizika" ixtisası üzrə namizədlik dissertasiyası müdafiə edib, bu sahədə kəşfləri dünya elmi mərkəzlərində yüksək qiymət alıb.

"Naxışların yaddaşı", "Qoşa qanad" kimi populyar kitabların müəllifidir.

* * *

8 aprel 1929 - VI Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayının qərarı ilə Azərbaycanda yeni ərazi-inzibati vahidlər - dairələr yaranıb.

Respublika ərazisi Bakı, Quba, Lənkəran, Şirvan, Gəncə, Qarabağ, Zaqatala-Nuxa və Mugan dairələrinə bölünüb. Qarabağ dairəsi Dağlıq və Aran Qarabağı əhatə edir.

Bundan öncə, 1921-ci ildə Azərbaycan SSR-də ərazi-inzibati bölgüsü olaraq 17 qəza (Bakı, Gəncə, Ağdaş, Göyçay, Cəbrayıl-Qaryaqın, Tovuz, Qazax, Zaqatala, Quba, Lənkəran, Nuxa, Salyan, Şuşa, Şamaxı, Şamxor, Qubadlı, Zəngəzur) təşkil olunmuşdu.

* * *

7 avqust 1930 - Görkəmli rəssam Toğrul Nərimanbəyov anadan olub.

Toğrul Nərimanbəyov əslən şuşalıdır. Dünyanın müxtəlif muzeylərində sərgilənən natürmort, portret, mənzərə və s. janrlarda yaratdığı əsərlərlə yanaşı, divarüstü monumental freskaları ilə də tanınıb. Bir sıra filmlərə, teatr tamaşalarına bədii tərtibat verib.

* * *

30 avqust 1930 - Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin və Xalq Komissarları Sovetinin qərarı ilə respublika ərazisi yeni inzibati vahidlərə - rayonlara bölünüb. Qərara əsasən, 63 rayon yaradılıb.

Bundan öncə respublikada ərazi-inzibati bölgü sistemi olaraq 10 dairə (Bakı, Gəncə, Qarabağ (Ağdam), Quba, Kürdüstan, Lənkəran, Muğan (Salyan), Şirvan (Göycay) Nuxa, Zaqatala) və onların tərkibində qəzalar mövcud idi.

* * *

28 iyul 1935 - Görkəmli bəstəkar, Azərbaycanın xalq artisti Vasif Adıgözəlov (1935-2006) Şuşada anadan olub.

* * *

7 may 1938 - Azərbaycan SSR Ali Soveti yerli əhalinin etirazına baxmayaraq Laçın, Qubadlı, Kəlbəcər və Qazax bölgələrindən 2 min hektar torpaq sahəsinin Ermənistan SSR-ə verilməsi haqqında qərar qəbul edib.

Lakin qərar icra olunmamış qaldı, 1941-ci ildə Böyük Vətən müharibəsinin başlanması ilə bu məsələlər arxa plana keçdi.

31 il sonra, 1969-cu il mayın 7-də Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti onu yenidən təsdiq etsə də, tezliklə respublika rəhbərliyinə gələn Heydər Əliyev qərarın icrasının qarşısını aldı.

* * *

10 sentyabr 1939 - Azərbaycan SSR Ali Sovetinin qərarı ilə respublikanın ərazi-inzibati bölgüsündə bir sıra dəyişikliklər edilib.

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Dizak və Corabert rayonları Hadrut və Mardakert rayonları adlandırılıb.

Bundan əlavə, yeni Jdanov (indiki Beyləqan) və İsmayılı rayonları yaradılıb, Hacıqabul qəsəbəsi Qazıməmməd və o, eyniadlı rayonun mərkəzi olub. Həmin il həmçinin Ağstafa və Ucar rayonları yaradılıb.

Qarabağ tarixinin salnaməsi (1940-1950-ci illər)

23 dekabr 1947 - SSRİ Nazirlər Soveti "Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlıların Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında" 4083 sayılı qərar qəbul edib.

Qərarın təşəbbüskarı SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin müavini, İosif Stalinin "sağ əli" Anastas Mikoyan idi.

Qərara görə, azərbaycanlı əhalinin yerinə xaricdən ermənilər köçürülməli və onlar sovet dövlətinin rifahı üçün çalışmalı idilər. Qərar sərt şərtlərlə hazırlanmışdı, tarixi yurdunu, ev-əşiyini atıb köçməyə məcbur edilən insanlara ailə başına cəmi 2 ton yük (mal-qara, yataq və s.) götürməyə icazə verilirdi.

Azərbaycan SSR-in rəhbəri Mirzəfər Bağırovun İosif Stalinə müraciətindən sonra bu şərtləri qismən yumşaldan ikinci qərar (10 mart 1948) verildi.

* * *

10 mart 1948 - SSRİ Nazirlər Soveti Ermənistandakı azərbaycanlı əhalinin Azərbaycana deportasiyası haqqında ikinci qərar qəbul edib. Bununla bağlı SSRİ Nazirlər Sovetinin ilk qərarı 1947-ci il dekabrın 23-də qəbul olunmuşdu. Qərara görə, azərbaycanlı kolxozçuların boşaltdığı ərazilərə xaricdən ermənilər köçürülməli idilər. Azərbaycanın rəhbəri M.Bağırovun Stalinə müraciətindən sonra qərarın sərt şərtləri qismən yumşaldıldı.

1948-1953-cü illərdə 100 minə yaxın azərbaycanlı Ermənistandan deportasiya edildi.

1948-1953-cü illər deportasiyası nəticəsində Ermənistanda 476 azərbaycanlı kəndi boşaldılmışdı.

Stalinin ölümündən sonra deportasiya olunmuş azərbaycanlının bir qismi geriyyə, öz doğma torpaqlarına qayıtsa da, 1988-ci ilin deportasiyası azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləməni başa çatdırdı.

Qarabağ tarixinin salnaməsi (1960-1970-ci illər)

4 yanvar 1963 - Azərbaycan SSR Ali Soveti Reyasət Heyətinin fərmanı ilə respublikanın ərazi-inzibati sistemində növbəti dəyişikliklər edilib.

Fərmana əsasən, Ağcabədi, Əli Bayramlı (indiki Şirvan), Ağsu, Balakən, Daşkəsən, Cəbrayıl, Dəvəçi, Yevlax, Jdanov (Beyləqan), Zərdab, Qax, Qubadlı, Qutqaşen (Qəbələ), Mirbəşir (Tərtər), Nuxa (Şəki), Puşkin (Biləsuvar), Saatlı, Tovuz, Xaçmaz rayonları, Naxçıvan MSSR-də Ordubad və Şahbuz rayonları, DQMV-də Şuşa rayonu ləğv edilib.

Lakin bir il sonra, 1964-cü ilin iyulunda Cəbrayıl, Qubadlı, Puşkin rayonları, 1965-ci ilin yanvarında isə digər rayonlar bərpa olunub.

* * *

May 1978 - Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə DQMV-nin Stepanakert rayonu Əsgəran rayonu adlandırılıb.

Stepanakert (Xankəndi) nrespublika əhəmiyyətli şəhər statusu alıb.

Qarabağ tarixinin salnaməsi (1980-1987-ci illər)

22 noyabr 1982 - Heydər Əliyev SSR-nin ali rəhbərliyinə - Sov.İKP MK Siyasi Bürosuna üzv (1978-ci ildən Siyasi Büro üzvlüyünə namizəd idi) seçilib, eyni zamanda, SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin 1-ci müavini təyin edilib.

Sovet İttifaqı tarixində ilk dəfə olaraq belə yüksək posta müsəlman-türk respublikasının nümayəndəsi yüksəlmişdi.

* * *

21 oktyabr 1987 - Heydər Əliyev Sov.İKPMK-nın baş katibi Mixail Qorbaçovun təzyiqi ilə SSRİ rəhbərliyindən istefa verib.

Sov.İKP MK-nın plenumunda Heydər Əliyevin partiyanın ali orqanından - Sov.İKP MK Siyasi Bürosunun üzvlüyündən istefası qəbul olunub. Ertəsi gün Heydər Əliyev SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin 1-ci müavini vəzifəsindən də istefa verdi və SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti istefanı qəbul etdi. Bununla bağlı qərarla Heydər Əliyevin "səhhətinə görə pensiyaya çıxması ilə əlaqədar" istefa verdiyi qeyd edilmişdi.

Heydər Əliyevin SSRİ rəhbərliyindən kənarlaşdırılmasından dərhal sonra ermənilər Mixail Qorbaçovun xeyir-duası ilə Qarabağ avantürasına start verdilər.

* * *

18 noyabr 1987 - SSRİ rəhbəri M.Qorbaçovun müşavirlərindən olan akademik Abel Aqanbekyan Fransanın "Humanite" qəzetinə müsahibəsində Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi məsələsini qaldırıb.

O, məsələ barədə təklifini SSRİ rəhbərliyinə təqdim etdiyini və "yenidənqurma və demokratiya şəraitində məsələnin müsbət həll olunacağına" ümidvar olduğunu bildirib.

Bu bəyanatdan sonra ermənilərin Qarabağ avantürasına start verildi.